

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ* **

Γιώργου Μανιάτη

Θνάσκει δέ σιγαθὲν καλὸν ἔργον

Πίνδαρος

Ὁ χρόνος, ἀποφαίνεται ὁ Ἀριστοτέλης, εἶναι αὐτὸ πού ὑπάρχει «μόλις καὶ ἀμυδρῶς». Ὁ Πλάτων πάλι ὑποστηρίζει ὅτι ἡ γνώση εἶναι ἀνάμνηση. Ὁ Αὐγουστίνος ἐξομολογεῖται: «Ὅταν δέν μέρωτοῦν, ξέρω νά πῶ τί εἶναι χρόνος· ὅταν μοῦ ζητοῦν νά πῶ τί εἶναι, δέν ξέρω νά τό πῶ». Ὁ Μάρξ λέει ὅτι «ἐν τέλει ὅλη ἡ οἰκονομία εἶναι οἰκονομία τοῦ χρόνου». Κι ἐνῶ, μεταξύ ἄλλων, ὁ Μάκ-Τάγκαρτ ἀπέδειξε ὅτι ὁ χρόνος δέν ὑφίσταται, φαίνεται νά προκύπτει ὅτι αὐτό χάρη στό ὁποῖο συλλαμβάνουμε καί οἰκονομοῦμε τό ὑπαρκτό, εἶναι ἴσα-ἴσα τό ἀνύπαρκτο.

Ὡστε, ὑπάρχει κι αὐτό πού δέν ὑπάρχει; Ἔτσι πάντως ὁμολόγησε, μία ὑπέροχη στήν Ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ ἡμέρα, ὁ ἄνθρωπος πού σέ ὅλη του τή ζωή βάλθηκε, ἀντιθέτως, νά στηρίζει τήν παρμενίδεια λογική, ὅτι τό ὄν εἶναι καί τό μή-ὄν δέν εἶναι. Πράγματι, ὁ Πλάτων, στόν Σοφιστή, ἔργο τῆς ὠριμότητάς του, ὑποχρεώνεται νά παραδεχτεῖ ὅτι ἐκτός ἀπό τό ὄν ὑπάρχει καί τό μή-ὄν. Ἐπί παραδείγματι, λέει, ὑπάρχει τό ψεῦδος.

Ὅπως εἶναι φυσικό, αὐτό πού ὁμολογεῖ ὁ Πλάτων ἀκούγεται ὡς καινούργιο, ὅταν φθέγγεται ἡ φιλοσοφία. Ἄν ὁ φιλόσοφος εἶχε μείνει πιστός στήν ποίηση, δέν θά χρειαζόταν νά ἀκμάσει γιά νά μᾶς πεῖ αὐτό πού ἀπό αἰῶνες ἤδη ἦταν κοινός τόπος ἐκεῖ. Ὁ Ἡσίοδος, ἀπό τρεῖς αἰῶνες πρῖν, μᾶς προειδοποιεῖ ὅτι οἱ Μοῦσες καθιστοῦν λειτουργικά καί βεβαίως ἀνακοινώσιμα, καθότι ἀξιόπι-

* Ἐκφωνήθηκε ἀπό τόν συγγραφέα στό βιβλιοπωλεῖο «Ἰανός» (10 Δεκεμβρίου 1990), σέ ἐκδήλωση πού ὁργανώθηκε πρὸς τιμὴν του. Ὁμιλητές: Δ.Ν. Μαρωνίτης καί Παν. Μουλλάς.

** Τόν Ὀκτώβριο τοῦ 2006 ὁ Γιώργος Μανιάτης μου παρέδωσε φωτοτυπωμένα χειρόγραφα Ἐπιστολῶν του καί ἀντίστοιχη δακτυλογράφηση μέ μικρές ἀλλαγές. Λίγους μῆνες ἀργότερα, στόν «Κατάλογο 23 — Φεβρουάριος 2007» τῶν ἐκδόσεων Στιγμή, καί μέ γενικό τίτλο ΑΝ, δημοσιεύθηκαν, μέ δική του ἐπιλογή, τρεῖς Ἐπιστολές στόν Γιάννη (8.1.2004, 10/11.1.2004, 25.1.2004. Βλ. ἐδῶ σελίδες 31 -71). Ἡ καθυστέρηση τῆς ἐκδόσεως σέ βιβλίο ὀφειλόταν στήν προσπάθεια ἐντοπισμοῦ ἀπό τόν ἀποστολέα τούς Γ.Μ. καί κάποιων ἀκόμη Ἐπιστολῶν, ἀπό τίς ὁποῖες δέν εἶχε κρατήσει ἀντίγραφα. Μερικές μέρες πρῖν ἀπό τόν θάνατό του (18.1.2018) τόν ἐπισκεφτήκαμε, μέ τόν φίλο σκηνοθέτη Σταῦρο Ψυλλάκη, καί συζητήσαμε γιά τήν ἐπανέκδοση τῶν βιβλίων του καί τή σειρά τους. Μέχρι σήμερα ἔχουν κυκλοφορήσει πέντε βιβλία ἀπό τίς ἐκδόσεις Στιγμή. Τό ΑΝ ὀλοκληρωμένο εἶναι πρώτη ἐκδοση.

στα, όσο τις ἀλήθειες ἄλλο τόσο καί τὰ ψεύδεα πού, καθώς σημειώνει, τὰ κάνουν κι αὐτά νά μετέχουν τοῦ εἶναι σάν νά ἦταν ἀλήθειες. Ὁ ὑπαινιγμός παραπέμπει στόν ἀρχιμάστορα τοῦ εἴδους, τόν Ὅμηρο, καί — ἂν ἐπιτρέπεται νά γίνει κανείς ὀμιλητικότερος — ἐξυπονοεῖ ὅτι οἱ Ἕλληνες δέν διδάχτηκαν νά εἶναι ὁ λαός πού ὑπῆρξαν ἀπό τόν τρωικό πόλεμο, ἀλλά ἀπό τήν ἀφήγηση τοῦ τρωικοῦ πολέμου. Γιά νά συμβεῖ καί ὑπάρξει αὐτή ἡ ἀφήγηση — τό πυρηνικό γεγονός τοῦ ἑλληνισμοῦ — καμιά ἐπίκληση στήν «πραγματικότητα» δέν ἔχει χρειαστεῖ. Ἡ ἐπίκληση γίνεται στήν Μούσα ἢ τίς Μοῦσες — τήν κατ' ἐξοχήν ἑλληνική θεότητα. Ὁ Πλούταρχος παράγει τίς Μοῦσες ἐκ τοῦ ὁμοῦ οὔσαι, ὑπαινισσόμενος τήν συνοχή πού εἶναι ἐπισημασμένες νά παρέχουν. Ἄλλωστε, ὁμόφωνα οἱ ποιητές, ἐξαγοῦν τίς δυνάμεις τοῦ οἴστρου ἀπό τή μητέρα τῶν Μουσῶν, τήν Μνημοσύνη, πού θεραπεύει τήν αὐτοτελή ἐκδήλωση τῆς ἐπίδοσης καί ἐξασφαλίζει τήν σ υ ν ε χ ε ι α τοῦ εὐκταίου. Ὅτι ὁ πάντων εἰσηγητής χρόνος παρεισφρέει ἐδῶ, οὐδείς λόγος. Δέν δημιουργοῦμε διότι ἀντιλαμβανόμαστε ἢ διότι νιώθουμε, ἀλλά διότι «ἔχουμε ἀντιληφθεῖ» καί διότι «ἔχουμε αἰσθανθεῖ». Ἡ γ ν ὡ σ η εἶ ν α ι ἂ ν ἄ μ ν η σ η.

Ἡ μνήμη ὁμως καθ'αυτή, ἡ Μνημοσύνη, ἡ μάνα τῶν Μουσῶν, δέν τίκει ἀφ'αυτῆς. Χρειάζεται πρὸς τοῦτο, μᾶς λέγει ὁ Ἡσίοδος, τό σπέρμα τοῦ Διός — τήν ἐκφραση τοῦ πνεύματός τοῦ Διός, πού Διέπει καί ΔΙΑκρίνει καί ΔΙΑκυβερονᾶ. Ἕνας ἀκόμη συλλογισμός, καί ἡ ἀφήγηση — ἡ ὁποία στήν πραγματικότητα μᾶς συγκεντρώνει σέ αὐτά — θά εἶναι κιόλας ζήτημα «ἐκτέλεσης». Πρόκειται γιά τήν τέχνη τοῦ λόγου, τήν «συνδυαστική» ἢ «συνταγματική». Ἐξηγοῦμαι:

Δέν μποροῦμε νά συγκεντρώνουμε τόν ἴδιο τόν κόσμο ἐδῶ μπροστά μας, ἢ τὰ γεγονότα πού ζήσαμε στήν τυχούσα ἀποστολή ἢ ἐκστρατεία ἢ προσωπική δοκιμασία. Ὁ τρόπος πού μᾶς δόθηκε νά τό ἐπιτυχάνουμε εἶναι ἡ ἀ φ ἦ γ η σ η δια τῆς γλώσσας. Τό ὄργανο αὐτό τῆς «ἐξημέρωσης» τοῦ εἶναι καί τοῦ γίνεσθαι ὀνομάστηκε ΛΟΓΟΣ, ἐκ τοῦ λέγω, πού ἀρχικά βέβαια δέν ἐσήμαινε ὀμιλῶ, ἀλλά συλλέγω. Ἀρκετούς αἰῶνες ἀργότερα, τὰ ἑλληνιστικά ἐρωτικά «μυθιστορήματα» καλοῦνται ἀκριβῶς «λόγοι ἐρωτικοί» καθότι κυρίως ἀποτελοῦν συλλογές ἐξυπηρετικῶν τοῦ εἴδους ἀνεκδότων, τό πλέον ἐνδιαφέρον δέ ἐξ αὐτῶν, τὰ Αἰθιοπικά του Ἡλιοδώρου, ὀνομάζεται ἀπό τόν συγγραφέα σύνταγμα. Διότι συντάσσει σοφιστικά, μέ τέχνη, ὅτι ἀσόφιστα ὁ συγγραφέας-ἀφηγητής Διέκρινε στόν καιρό του νά «λέγεται» (καί νά ζητεῖται).

Ἡ συνδυαστική χωρίς τήν ὁποία ἡ ἀκατάσχετη πραγματικότητα — ὅπως καί ἡ ἀκατάσχετη φαντασία — θά ἀπέβαινε οἰκτρᾶ ἐπουσιώδης, οἰκτρᾶ ἀποσπασματική δέ ἂν ὁ λόγος ἀπλῶς ὄριζε μία ἐκλογή τοῦ μνημονεύσιμου, εἶναι κι αὐτή στήν ἀρμοδιότητα τοῦ Διός. Διότι ὅπως εἶναι φανερό, ὁ Ζεὺς ζευγνύει. Αὐτός εἶναι ὁ λόγος ὅπου στήν ἐπικράτεια τοῦ Διός ἔχουμε ἄπειρα λογοτεχνικά ἔργα, δηλαδή ζωντανούς «γραπτούς ὀργανισμούς», ἐνῶ ἐκεῖ ὅπου οὐκ ἔσονται θεοὶ ἕτεροι, οὔτε βιβλία ἕτερα τοῦ ἑνός τίθεται νά ὑπάρξουν νομίμως.

Πῶς συμβαίνει αὐτό; Φαίνεται πῶς συμβαίνει μέ τή χειραφέτηση τοῦ χρόνου ἀπό τήν κίνηση στόν χῶρο, πού δέν εἶναι ἄσχετη μέ τό ξύπνημα τῆς ἀφήγησης.

σης. Όλοι οί πολιτισμοί άρχισαν μέ τή διακοπή τής νομαδικής αντιμετώπισης του χρόνου. Η πρώτη φορά πού αυτό συμβαίνει «λογοτεχνικά» και μέ ήχηρότατο τρόπο είναι στην Προμήθεια του Αισχύλου, όπου ακριβώς ό χρόνος με τ α μ ο ρ φ ώ ν ε τ α ι, μπροστά στά μάτια (και βεβαίως τά ώτα) του θεατή-άκροατή, και από όργανο τής δράσης [πρώτο] γίνεται όργανο τής ώ ρ ί μ α ν σ η ς. Η ένσυνείδητη εισαγωγή τής νέας αυτής έννοιας του χρόνου δέν σημαίνει απάλειψη, απουσία, αλλά έ π α ν ά σ τ α σ η τ ο υ χ ρ ό ν ο υ. Ο χρόνος διά μιās προβάλλει ως ΣΥΝΟΜΙΛΗΤΗΣ και ως τό πυρηνικό γεγονός τής ανθρωπότητας (τής ιδιότητας του ανθρώπου και τής λογικής κληρονομικότητας· τής Ιστορίας). Όλη ή συνείδηση είναι συν-ουσία μέ τόν χρόνο. Αυτή καθιστά τά όντα μέ κάποια προδιάθεση σκεπτόμενους ανθρώπους. Τά όντα αυτά είναι καινούργια όταν προβαίνουν, γιατί ένώ, μέχρι πριν, τό περισσότερο πού παρουσιάζουν είναι νά έχουν δράσει σάν νά ήταν σκεπτόμενα όντα, έντός του νέου τύπου χρόνου προβάλλουν τήν αξίωση νά σκέπτονται, σάν νά είναι όντα τής δράσης.

Η νέα αυτή κατάσταση σχετίζεται μέ τήν αφήγηση γιατί δέν είναι άσχετη μέ τήν οικονομία τής δράσης, επί παραδείγματι τή διακοπή τής πορείας. Η στάση αραιώνει τή δράση. Η στέρηση τής δράσης έλευθερώνει χρόνο. Τό άχρησιμοποίητο μέρος του χρόνου επιτρέπει τήν επαναβίωση των εμπειρικων δεδομένων μέ τόν νοϋ — τήν επανάληψη [και συνέχιση] τής πορείας, «μέ άλλα μέσα». Η στάση, κατά συνέπεια, έλευθερώνει τήν έφεση στον λόγο και μέ τήν ίδια άφορμή τίς εμπνεύσεις. Ένώ ή ΠΟΡΕΙΑ ύπηρξε τό κοινό για όλους συσσίτιο τής αντίληψης και αξίωσε κοινά ανακλαστικά, κοινή ένέργεια, κ ο ι ν ή α ί χ μ α λ ω σ ί α στό παρόν, ή ΣΤΑΣΗ δημιουργεί—σαν περιθώριο στη σελίδα τής δράσης— μία λευκή σελίδα για τήν ά ν ά μ ν η σ η. Τό κενό αυτό τρέπει στην κατά μόνας άφομοίωση, επεξεργασία και διάταξη τής εμπειρίας, σ' αυτόν τόν «πλούν δεϋτερον» πού είναι ό άπολογισμός, ή λογική επάνοδος του ίδιου, ή ΑΦΗΓΗΣΗ.

Οί ήρωες πού είχαν, υπό καθεστώς έξωτερικων πιέσεων (πορεία), έξαναγκαστεί νά άποδειχτούν όντα παρόμοιας πάστας, υπό καθεστώς έσωτερικων πιέσεων (στάση) έξαναγκάζονται νά διαφοροποιηθούν. Άπαντες πού ταυτίστηκαν ως ήρωες —στίς επαναστάσεις, επί παραδείγματι— άλληλοσπαράσσονται κατά τό πέρας των δοκιμασιων, επειδή κυρίως έρίζουν ως άφηγητές τους. Δέν θά ήταν άσκοπο νά φανταστοϋμε τήν π ρ ώ τ η ά φ ή γ η σ η και τούς όρους πού τήν γέννησαν.

Η πρώτη αφήγηση δέν όφείλεται σε κάποιον άφηγητή, αλλά σε κάποιον δέκτη. (Πρός τό παρόν δέν επιθυμώ νά τόν όνομάσω «άκροατή»). Όπως ό πόλεμος αρχίζει μέ τήν άμυνα, έτσι και ή αφήγηση γεννιέται μέ τήν άποδοχή. Δέν είναι βέβαιο ότι πρωτοεπρόκειτο για άκρόαση. Ίσως δέν ξέρουμε —και δέν θά μάθουμε ποτέ αν δέν τό ξέρουμε ήδη— αν ή πρώτη αφήγηση πού έγινε άντιληπτή ύπηρξε μία αφήγηση πού χρειάστηκε δύο τουλάχιστον «πρόσωπα» για νά έρθει στην ύπαρξη. Ή μήπως γεννήθηκε μέ τή διάνοιξη του χρόνου (όταν από κουκκίδα του ν υ ν ό χρόνος εκτάθηκε προς τό πριν και τό ύστερα) στον «νοϋ» ενός και μόνο «άνθρώπου». Όταν μέ άλλα λόγια τό όν αυτό έγινε ή γνωστή μας

δ υ ά ς [τό λιγότερο]: ὄν πολυφωνικό καί διαλεκτικό μονάχο του. Εἶναι σάν νά φωτᾶμε ἄν αὐτό πρωτοέγινε μέρα, ἐν ὥρᾳ στάσης, ἢ νύκτωρ, ἐν ὥρᾳ δέους.

Τά ὄντα πού ὁ μίλησαν — πού μίλησαν δηλαδή μέ ἄλλη γλώσσα ἀπό τή «φυσική» τους — δέν μίλησαν διά μιᾶς μέ λόγια. Ὁ χορός, οἱ μορφασμοί, οἱ χειρονομίες καί παντός εἴδους μιμήσεις ὑπῆρξαν μαζί μέ ἄναρθρες καί σιγά-σιγά ἔναρθρες κραυγές (ὅπως καί μέ σημαίνουσες παύσεις), τό χαῶδες ὑλικό μέ τό ὅποιο ἐκφράστηκε ἀρχικά τό ὄν αὐτό, σέ ἐποχή πού ἐνδέχεται ἢ ἀκοή καί ἢ ὄραση νά μὴν ἦταν ἀκόμη αὐτοτελεῖς καί πλήρως διαχωρισμένες αἰσθήσεις. Ὡστε ἡ συμμετοχή τῆς ὄρασης καί συνεπῶς τοῦ φωτός ἦταν ἀπαραίτητη στήν ἐπικοινωνία. Ἀλλά δέν γνωρίζουμε ἄν ἡ ἀφήγηση πρωτοὑπῆρξε προῖόν «ἐπικοινωνίας», ἄν δηλαδή πρωτοενέσκηψε ἀπό τά ἔξω. Διότι μπορεῖ ἡ ἀρχική ἀφήγηση νά εἶναι τό ὄνειρο. Ἡ, μᾶλλον (διότι ὄνειρα ἀδύνατον νά τά ἀφηγηθοῦν βλέπουν καί οἱ σκύλοι), ἡ μνήμη, ἡ ἀνάμνηση τοῦ ὄνειρου: ἡ ἀναπαραγωγή του νοερώς.

Ὅπως κι ἄν ἔχει τό πράγμα, εἴτε κάποιο ὄν πῆγε νά φέρει ξύλα γιά τή φωτιά καί «εἶδε» ἕνα τέρας, εἴτε τό τέρας «παρουσιάστηκε» στό ὄνειρό του, κι ἐνῶ ἡ θέασή του παρῆλθε ἡ μνήμη στέκεται ἱκανή νά τό σέρνει αἰχμάλωτο στό παρόν ὅσο θέλει — ἐκεῖ ὅπου ἡ ἀντίληψη σερνόταν πρίν στό παρόν αἰχμάλωτη —, κάτι ἔχει λάβει κοσμογονική διάσταση. Καί αὐτό εἶναι ἡ ἀφήγηση.